

VÝCHODISKA PRO HESYCHASTICKÝ CHARAKTER PRAVOSLAVNÉHO MNIŠSTVÍ

(I. část)

Michal DVOŘÁČEK

Pravoslavná bohoslovecká fakulta Prešovské univerzity v Prešove, Prešov,
Slovenská republika

POKORNÉ SVĚDECTVÍ SVATÉ HORY ATHOS

Svatá Hora Athos, jinak též *Schrána Pravoslaví* (Κίβωτος της Ορθοδοξίας) a *Hora zbožnosti* (Όρος της ευσεβείας), je místem zasvěceným modlitbě, hesychasmu, neustálému bdění, jakož i pravoslavné oslavě Trojjediného Boha. Podobna majáku v rozbouřeném moři, Svata Hora vždy stála a nadále stojí nepohnutě jako ukazatel zbožnosti a ochránce pravoslavných tradic. Zachovávání čistoty víry, předávané z pokolení na pokolení svatohorských asketů, přináší velkou duchovní útěchu všem, kteří hledají duchovní a teologickou jistotu ve vyprahlé nejistotě tohoto světa. Sami svatohorští mniši svědčí o tom, že Svata Hora o sobě vydává svědectví především skrze své mlčení. „Tato mlčenlivost, která je jazykem budoucího věku, naznačuje mnoho těm, kteří chtějí pochopit.“³¹⁰ Na Svaté Hoře Athos se prožívá pokání jako základ křesťanského života; stává se každodenním zápasem. „Pokání je vědou každého mnicha.“³¹¹ V tomto smyslu by měl být mnich chápán jako „naděje (pro dnešního) člověka“, neboť vydává svědectví o smyslu a nejvyšším poslání člověka na zemi, kterým je dosažení theose. Pokání vede ke změně smýšlení a následně ke změně života, otevírá cestu k přijetí spasitelné oběti Kristovy a umožňuje účast na Spasitelově Vzkříšení. Jestliže ovšem perspektiva theose v našem životě schází, pak zůstáváme uzamknuti v bezvýchodnosti a žalostnosti tohoto světa, nacházejícího se v padlém stavu, který nenese žádný trvalý – a tedy ani věčný – smysl pro náš život.

VÝZNAM NEPTICKÉHO ŽIVOTA A HESYCHIE PRO KAŽDÉHO KŘESŤANA

³¹⁰ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, αρχιμ. 1998. Η θεολογική μαρτυρία του Αγίου Όρους. In *Ορθόδοξος μοναχισμός και Άγιον Όρος*. I. Άγιον Όρος : Μονής Οσίου Γρηγορίου, 1998. s. 29.

³¹¹ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, αρχιμ. 1998. Η θεολογική μαρτυρία του Αγίου Όρους. In *Ορθόδοξος μοναχισμός και Άγιον Όρος*. I. Άγιον Όρος : Μονής Οσίου Γρηγορίου, 1998, s. 30.

Svatí a ctihodní Svatohorci nikdy neopomínali připomínat, že naším prvořadým úkolem je vzdávat slávu Bohu, jedině tak se nemůžeme stát na Bohu nezávislími. Být závislým na Boží spravedlnosti, ale ještě více na jeho Milosti, umožňuje člověku pronikat do mikrokosmu jeho vlastního srdce a tam nalézat jednotu s Bohem. Pravoslaví vždy svědčilo a nadále svědčí o takové antropologii, která plně odpovídá potřebám člověka, resp. jeho největší touze po něčem opravdu velikém a pravdivém. „Člověk byl povolán k tomu, aby se stal podobným Bohu, protože byl stvořen, aby se stal bohem.“³¹² Toto patristické učení o podobnosti člověka se svým Stvořitelem, které se děje díky Boží blahodati, má klíčové místo v dogmatické teologii a ovlivňuje veškeré další projevy pravoslavné duchovnosti od ikonografie, přes askezi až po hymnografii. Archim. Georgios Grigoriatský nás ujišťuje o tom, že „naše víra není pouhou ideologií, která by mohla být kdykoli nahrazena nějakou novou ideologií,“ ale naopak, pravoslavná víra znamená „život, lásku k pravdě, pravdivou lásku, pokání, modlitbu, život zasvěcený studiu a prohlubování našeho poznání o Bohu“³¹³. Evagrius z Pontu, církevní spisovatel žijící ve 4. století, který zkoumal hlubiny mnišského života, pronesl tato slova: „Teologem se stává ten, kdo se umí modlit, a ten, kdo se umí opravdově modlit, je pravým teologem.“ V tomto smyslu jsme všichni povoláni k duchovnímu životu a k poznání tajemství života v Bohu, neboť v Něm „žijeme, pohybujeme se a (díky Němu) jsme“ (srov. Sk 17,28³¹⁴). Výsledkem skutečné modlitby a opravdové teologie je vidění Boha (θεωρία του Θεού), v níž se nacházel i náš praotec Adam, jak nás poučují svatí Otcové. Adam však zůstal ve svém výstupu k Bohu uprostřed cesty, jeho neposlušnost jej zbavila rajske blaženosti.

A jaká je cesta vedoucí k theosi? Pravoslaví ji chápe jako cestu poslušnosti vůči Boží vůli, zachovávání Božích přikázání a uskutečňování pokání. „Je to cesta návratu myslí člověka do jeho srdce a odtud dále její výstup až k Bohu.“³¹⁵ Jde o zápas, který první stvořený člověk (Adam) neuskutečnil. Od tohoto zápasu se nás snaží všemožně odvrátit nepřítel lidského pokolení, ďábel, který

³¹² GEORGIOS, archim. 2006. *Theosis – čili zbožštění, jako smysl života člověka*. Brno, 2006. s. 12.

³¹³ Κυριακή της Ορθοδοξίας στην Ι. Μονή ος. Γρηγορίου Αγ. Όρος. 2009. In *Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*. Α΄. Τρίμηνο, 2009. s. 444.

³¹⁴ „Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.“ [online]. [2011-03-31]. Dostupné na internetu: <<http://www.greekbible.com>>.

³¹⁵ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΑΤΟΥ. 2006. Η σημασία της νήψεως στον αγώνα για την θέωσι. In *Ο ΟΣΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ* (ετησία έκδοσις της ιεράς κοινοβιακής μονής οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος). Περίοδος Β', 2006, č. 31, s. 32.

tak činí pomocí (špatných) myšlenek a představ.³¹⁶ Ruku v ruce se snahou o dosažení jednoty s Bohem prostřednictvím jeho zbožšťující blahodati se objevuje pojem nipsis (νήψις). Jaký je vlastně jeho význam a základ jeho učení? Nipsis (bdění, bedlivost, ostražitost duševních sil³¹⁷) představuje zápas za navrácení mysli do srdce a ve svatootecké terminologii se v této souvislosti hovoří o „práci (naší) mysli“ (νοερά εργασία). Nipsis je bděním naší duše a podle Hesychia (Presbytera) je nipsis samotnou „hesychií srdce“³¹⁸. Díky učení svatého Řehoře Palamy přicházíme k pochopení toho, že *nipsis* ve své podstatě znamená všechno naše konání (a zdrženlivost především), kterým zušlechťujeme rozumovou sílu duše a překonáváme vše, „co brání našemu intelektu (διάνοιαν) ve výstupu k Bohu“³¹⁹.

V souladu s učením ctih. Jana Lestvičníka, řečeného Klimakose, který se tématem hesychie zabývá ve 27. a 28. kapitole³²⁰ svého věhlasného díla „Lestvice“, ti, kteří s odvahou vedou zápas v kinovii, „splétají sobě věnce klidu a ticha“. „Milovník hesychie má v sobě jakési pevné odhodlání, které bedlivě stojí ve dveřích jeho srdce a přicházející sem myšlenky ničí nebo odráží.“³²¹ Svatý Jan Lestvičník doslova uvádí, že „duchovně-rozumný hesychasta (čili ten, který žije v posvátné mlčenlivosti a zabývá se modlitbou mysli) nemá potřebu v poučeních vyjádřených slovy, neboť místo slov bývá osvěcován samotnými skutky“³²².

³¹⁶ Viz ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΑΤΟΥ. 2006. Η σημασία της νήψεως στον αγώνα για την θέωσι. In: Ο ΟΣΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (ετησία έκδοσις της ιερής κοινοβιακής μονής οσίου Γρηγορίου, Αγίου Όρους). Περίοδος Β', 2006, č. 31, s. 34.

³¹⁷ Více viz ŠAK, Š. 2006. Nipsis, cesta života. In *Nipsis*. Ročník I (2006), č. 1, s. 4. „Toto řecké slovo je odvozené od slovesa νηθώ, které znamená bdít, strážit, dozírat, být ve střehu, být pozorný. V církevní terminologii slovo νήψις znamená bdělost, ostražitost, bezesné smyslové vnímání mysli a srdci, kdy je mysl průzračná a pokojná.“ Srov. Κοτσώνης, Ι. Νήψις και προσευχή. Θεσσαλονίκη, s. 11.

³¹⁸ Viz Φιλοκαλία. 1974. Τομ Α'. Εκδ. ΑΣΤΗΡ, Αθήνα 1974, σ. 141. Citováno podle ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΑΤΟΥ. Η σημασία της νήψεως στον αγώνα για την θέωσι, s. 34.

³¹⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ. 1982. Λόγος υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων. Ο δεύτερος των προτέρων. Περί του ότι εις τους επιλέξαντας να διατήρουνται εις ησυχίαν δεν είναι ανώφελες να φροντίζουν να έχουν τον νούν των εις το σώμα. Λόγος 1.2. In *Ελληνες Πατέρες της Εκκλησίας (Ε.Π.Ε.)*, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ 2. Θεσσαλονίκη : Πατερικές εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1982. s. 123.

³²⁰ Kapitoly s názvem „O posvátné hesychii těla i duše“ a „O modlitbě“.

³²¹ ΙΟΑΝΝ ΛΕΣΤΒΙΧΝΙΚ. 2000. ΛΕΣΤΒΙΤΣΑ πρεποδονογού οττά ναισего ΙΟΑΝΝΑ ιγουμενα Σιναϊσκου γору. Издательство Лествица, 2000. s. 408.

³²² ΙΟΑΝΝ ΛΕΣΤΒΙΧΝΙΚ. 2000. ΛΕΣΤΒΙΤΣΑ πρεποδονογού οττά ναισего ΙΟΑΝΝΑ ιγουμενα Σιναϊσκου γору. Издательство Лествица, 2000. s. 409 – 410.

HESYCHASMUS JAKO METODA OSVOJENÍ SI VNITŘNÍHO PROSTORU ČLOVĚKA

Nutno podotknout, že hesychasmus čili hnutí, metodu a způsob dosažení jednoty s naším Stvořitelem je třeba chápat jako centrální akvitu našeho nitra, jehož pomyslný střed se nachází v srdci. Někteří lidé, většinou špatně informovaní a s odlišnou duchovní orientací či tradicí, chápali hesychasmus mylně, a považovali jej za projev jakéhosi nemocného mysticismu, jak upozorňuje metropolita Amfilochije (Radovic). Avšak smysl hesychasmu v jejich podání nebyl zcela pochopen, a proto vznikaly různé dezinterpretace.³²³ Uvedme ještě, že hesychasmus jako metoda osvojení si vnitřního duchovního prostoru člověka byl přenesen z oblasti Svaté Hory Athos i ke slovanským národům a tam dále praktikován.

V souladu se svatooteckou literaturou, životy a poučeními ctihodných a bohonosných Otců (viz Apofthegmata, Paterik a další zdroje), je třeba hledat vnitřní klid stvoření i člověka v samých hlubinách jeho nitra, a sice *z druhé strany těchto hlubin*, jak upozorňuje metrop. Amfilochije. Hesychasmus je právě ono „hledání tohoto vnitřního klidu, který přesahuje každou mysl“. Nejde pouze o prostou spokojenost, nalezení klidného přebývání zde na zemi, ale výlučně o „bytosné soustředění lidského bytí a žití do jeho centra (srdce) a odtud přenesené soustředění v Bohu a s Bohem jako jediným pramenem opravdového klidu“³²⁴.

Ctihodný Justin Popovič používá v srbském jazyku pro překlad hesychasmu obzvláště poetického slovního spojení: „modlitební ztišení“ (молитвено тиховање), kterým plně vystihuje podstatu tohoto teologického termínu. Pokud si věci uvědomíme v celé jejich hloubce a šířce, pak zjistíme, že hesychasmus je charakteristický pro celý pravoslavný duchovní život. V Pateriku je možné najít následující poučení: „Arseniji, jdi, mlč a věnuj se modlitebnímu ztišení.“³²⁵ Jde o výzvu k vnitřnímu konání neustálé modlitby uvnitř srdce, bez níž je život jako strom bez plodů.

Co je důležité, že hesychasmus nemůže být v žádném případě považován za nějakou negaci či pasivitu. Skrývá se v něm totiž obrovská dynamika a síla zápasit proti hříchu a vášním. Podle ctih. Izáka Syrského je hesychasmus

³²³ Viz АМФИЛОХИЈЕ, РАДОВИЋ (Митрополит). 2002. Исихасм као освајање унутарних простора. In *Основи православног васпитања*. Цетиње : Светигора, 2002. s. 243.

³²⁴ АМФИЛОХИЈЕ, РАДОВИЋ (Митрополит). 2002. Исихасм као освајање унутарних простора. In *Основи православног васпитања*. Цетиње : Светигора, 2002. s. 245.

³²⁵ АМФИЛОХИЈЕ, РАДОВИЋ (Митрополит). 2002. Исихасм као освајање унутарних простора. In *Основи православног васпитања*. Цетиње : Светигора, 2002. s. 245.

*vrcholem dokonalosti a matkou pokání; tento ctihodný otec jej nazývá též začátkem očistění. „Modlitební ztišení je třeba chápat jako nekonečné přebývání člověka před Boží tváří, které je současně neoddělitelně spjato s naplňováním evangelních přikázání.“*³²⁶

„Myslet na Boha je důležitější než dýchat,“³²⁷ jak říká sv. Řehoř Theolog. Jedině tak je možné dosáhnout cíle křesťanského života: jednoty s Bohem, společenství s ním a Jeho vidění. Ten, který se modlitebně ztišuje, by měl být jako Mojžíš na vrcholu Sinajské hory; má přebývat sám, neustále stoupat k nebesům, ukrýváje se před zraky ostatních lidí. „Bez tohoto „ztišení“ není možné dosáhnout duchovního poznání a zklidnění mysli; a tomu, který po ní zatouží, se stávají jasnými v Božských Písmech a ve všem stvoření skrytá Boží tajemství.“³²⁸ Ctih. Siluán Athoský ve svých modlitbách odkrývá pravý smysl duchovního života, když k Bohu volá slovy: „Pane, za nepatrné mé pokání dal jsi mi poznat velikost tvé lásky a nezměřitelnost dobrotivosti tvé.“³²⁹ A dále pokračuje, když přiznává, že sám nemá nic, co by mohl Bohu za Jeho velkou štědrost vynahradit: „Ty dáváš milost (blahodať), aby mé srdce neustále hořelo láskou, a ono díky Tvé božské lásce již více nenalézá odpočinku, ani ve dne ani v noci. Vzpomínka na Tebe zahřívá mou duši, kterou zde na zemi nemůže kromě Tebe nic utěšit.“³³⁰

Pravoslavní světci nás poučují o tom, že je třeba „nejprve být a poté konat.“ První je totiž kořenem druhého, a to druhé „je nemyslitelné bez prvního“³³¹. Člověk se musí nejprve setkat s živým Bohem, a teprve poté přesvědčivě a věcně zvěstovat o Jeho svatém a nepopsatelném tajemství. Nezapomínejme ovšem na to, že i tělo, tak jako ostatně všechno Boží stvoření, je vedle duše povoláno k tomu, aby se stalo chrámem Božím, a aby se to mohlo uskutečnit, „je zapotřebí, aby prostřednictvím pústu, ztišení (hesychie) a soustředění rozvázalo křídla duše a osvobodilo ji pro Boží nekonečnost a její skryté odhalování v hlubinách duše“³³². Uvedme v této souvislosti, že svatý Řehoř

³²⁶ АМФИЛОХИЈЕ, РАДОВИЋ (Митрополит). 2002. Исихасм као освајање унутарних простора. In *Основи православног васпитања*. Цетиње : Светигора, 2002. s. 246.

³²⁷ Srov. *Poučení sv. Řehoře (Palamy) o modlitbě*. [online]. [2011-04-20]. Dostupné na internetu: <<http://www.pravoslavie.ru/put/1625.htm>>.

³²⁸ АМФИЛОХИЈЕ, РАДОВИЋ (Митрополит). 2002. Исихасм као освајање унутарних простора, In *Основи православног васпитања*. Цетиње : Светигора, 2002. s. 247 – 248.

³²⁹ ΜΙΚΡΟΝ ΠΡΟΣΕΥΧΗΤΑΡΙΟΝ. 2010. Λευκάδος : Ἐκδ. Ιερά Μονή Φανερωμένης, 2010. s. 52.

³³⁰ ΜΙΚΡΟΝ ΠΡΟΣΕΥΧΗΤΑΡΙΟΝ. 2010. Λευκάδος : Ἐκδ. Ιερά Μονή Φανερωμένης, 2010. s. 53.

³³¹ АМФИЛОХИЈЕ, РАДОВИЋ (Митрополит). 2002. Исихасм као освајање унутарних простора. In *Основи православног васпитања*. Цетиње : Светигора, 2002. s. 252.

³³² АМФИЛОХИЈЕ, РАДОВИЋ (Митрополит). 2002. Исихасм као освајање унутарних простора. In *Основи православног васпитања*. Цетиње : Светигора, 2002. s. 254.

Palama, jeden z největších znalců modlitební praxe a neptické tradice Pravoslavné církve, se zcela jasně vyjádřil (ve svém dialogu s kalabrijským mnichem Varlaamem, jehož názory byly v tomto a v jiných bodech značně odlišné) v tom smyslu, že mysl člověka nemůže být považována za něco nehodnotného jen proto, že se nachází uvnitř těla, neboť „ani tělo není ničím špatným (zlým)“³³³.

CESTA OD „OBRAZU“ (κατ' εικόνα) K „PODOBNOSTI“ (καθ' ομοίωσιν)

Svatý Řehoř Theolog učí o tom, že člověk je jediným tvorem, který se od ostatního stvoření v jednom zcela podstatném bodě odlišuje, „neboť jako jediný se může stát bohem“³³⁴. Člověk byl stvořen podle Božího obrazu³³⁵ a (jsouce) obdařen tímto obrazem „je povolán k tomu, aby nabyl podoby, kterou je zbožštění“³³⁶. Podle Evangelia, stejně jako podle Tradice Církve a učení svatých Otců, zjišťujeme, že smyslem našeho života je sjednocení s naším Tvůrcem; člověka s Bohem, a to nikoli pouze vnějškové nebo sentimentální, nýbrž skutečné, ontologické³³⁷.

Od svého narození má člověk mysl (νοῦς), rozum (λόγος) a ducha (πνεῦμα), a jak vysvětluje svatohorský starec Anthimos³³⁸, „Nous je Otec“ (Νοῦς ο Πατήρ), „Logos je Syn“ (Λόγος ο Υἱός) a „Pnéuma je Božský Utěšitel“ (Πνεῦμα ο Θεῖος Παράκλητος)³³⁹. Podobenství, jak již bylo naznačeno, ztratil člověk vinou přestoupení svých prarodičů. Žádný člověk nemůže získat užitek z (Božího) obrazu (κατ' εικόνα), pokud dříve nedosáhne (Boží) podobnosti

³³³ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ. 1982. Λόγος υπέρ των ιερώς ησυχάζοντων. Ο δέύτερος των προτέρων. Περί του ότι εις τους επιλέξαντας να διατήρουνται εις ησυχίαν δεν είναι ανώφελος να φροντίζουν να έχουν τον νούν των εις το σώμα. Λόγος 1.2. In Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας (Ε.Π.Ε.), ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ 2. Θεσσαλονίκη : Πατερικές εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1982. s. 121: „εφ' όσον ούτε το σώμα δε είναι πονηρόν.“

³³⁴ Svatý Řehoř Theolog, Kázání na /svátek/ Zjevení Páně, MPG 36, 324,13.

³³⁵ „Řekl opět Bůh: Učiňme člověka k obrazu našemu, podle podobenství našeho.“ Gen 1,26.

³³⁶ Více viz GEORGIOS, archim. 2006. *Theosis (čili zbožštění) jako smysl života člověka*. Brno 2006, s. 9.

³³⁷ Srov. DVOŘÁČEK, M. 2010. Biblická interpretace učení o theosi (zbožštění) od „podle obrazu“ přes „Boží synovství“ k „theosi – sjednocení s Bohem“. In *Pravoslávny biblický zborník* (ed. J. Husár). Roč. I/2010, s. 69 – 90 [online]. [2011-04-27]. Dostupné na internetu: <http://www.okp-elpis.pl/book/open,357,0,Pravoslávny_biblický_zborník_1_2010.html>.

³³⁸ Nedávno zesnulý starec Anthimos (Zafiropoulos) ze Skýtu svaté Anny na Sv. Hoře Athos (1913-1996).

³³⁹ ΓΕΡΩΝ ΑΝΘΙΜΟΣ Ο ΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΗΣ. 2004. Απο το κατ' εικόνα στο καθ' ομοίωσιν. Citováno podle ΜΠΟΥΣΙΟΣ, Μ. Χ. Ο σοφός και θεοφόρος σύγχρονος πατέρας του Αθώνας. Στ' έκδοση. Θεσσαλονίκη, 2004. s. 113.

(καθ' ομοίωσιν). „Neboť podobné se sjednocuje s podobným,“³⁴⁰ jak dále dodává starec Anthimos. Světlo se může spojit jen se světlem, zatímco světlo se tmou se spojit v žádném případě nemůže. Starec Anthimos zcela otevřeně říká, že jestliže nedosáhneme v tomto našem životě „καθ' ομοίωσιν“, raději bychom se ani neměli (do tohoto života) narodit.

A jak můžeme dosáhnout a přejít od „κατ' εικόνα“ ke „καθ' ομοίωσιν“? Jak je možné dosáhnout našeho sjednocení s Bohem? Všichni musíme zápasit, abychom se stali, jak jen to je v našich silách možné, *svatí*. Co však znamená svatost? Starec Anthimos praví, že svatost se dosahuje tím, že „odvrhneme všechno špatné a činíme jen to dobré“³⁴¹ „³⁴². Hospodin, který nás stvořil, si přeje, abychom plnili jeho svatou vůli, a abychom se stali jeho skutečnými *obrazy*. „On nás stvořil jako duši a tělo. Od duše si přeje pravou víru, od rozumu pravdu a od těla rozvážnost a čistotu.“³⁴³ Svatý Řehoř Palama k tomuto tématu napsal (ve svém Slově o těch, kteří zachovávají posvátnou hesychii³⁴⁴): „Když někdo očistí tělo pomocí zdrženlivosti, naplní Boží láskou hněvivou a žádostivou část duše pohnutkou ke ctnosti a představí Bohu skrze modlitbu svou mysl očištěnou, pak získá a uzří ve svém nitru (Boží) milost zaslíbenou těm, kteří jsou čistí ve svém srdci.“³⁴⁵

PŘÍKLADY ZE ŽIVOTA SVATÝCH

Na první pohled je patrné, že hesychie uvnitř mnišství nese v porovnání s podmínkami života lidí ve světě přirozeně jiný stupeň zátěže a různou míru

³⁴⁰ ΓΕΡΩΝ ΑΝΘΙΜΟΣ Ο ΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΗΣ. 2004. Απο το κατ' εικόνα στο καθ' ομοίωσιν. Citováno podle ΜΠΟΥΣΙΟΣ, Μ. Χ. Ο σοφός και θεοφόρος σύγχρονος πατέρας του Αθώνας. Στ' έκδοση. Θεσσαλονίκη, 2004. s. 113.

³⁴¹ Srov. ΑΡΟΦΤΗΕΓΜΑΤΑ ΙΙΙ. 2008. *Výroky a příběhy pouštních otců*. Benediktinské arcipatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, Praha 2008, s. 69. „Jednou se někdo zeptal jednoho ctihodného starce: „Co má dělat mnich?“ A on odpověděl: „Dělat všechno dobré a nedělat nic zlého.“ Starci rovněž říkali, že modlitba je mnichovým zrcadlem, rozlišování je jeho neustálou prací a pokora jeho korunou...”

³⁴² ΓΕΡΩΝ ΑΝΘΙΜΟΣ Ο ΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΗΣ. 2004. Απο το κατ' εικόνα στο καθ' ομοίωσιν. Citováno podle ΜΠΟΥΣΙΟΣ, Μ. Χ. Ο σοφός και θεοφόρος σύγχρονος πατέρας του Αθώνας. Στ' έκδοση. Θεσσαλονίκη, 2004. s. 115.

³⁴³ ΓΕΡΩΝ ΑΝΘΙΜΟΣ Ο ΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΗΣ. 2004. Απο το κατ' εικόνα στο καθ' ομοίωσιν. Citováno podle ΜΠΟΥΣΙΟΣ, Μ. Χ. Ο σοφός και θεοφόρος σύγχρονος πατέρας του Αθώνας. Στ' έκδοση. Θεσσαλονίκη, 2004. s. 117.

³⁴⁴ Λόγος υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων.

³⁴⁵ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ. 1982. Λόγος υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων. Ο δέύτερος των προτέρων. Περί του ότι εις τους επιλέξαντας να διατήρουνται εις ησυχίαν δεν είναι ανώφελος να φροντίζουν να έχουν τον νούν των εις το σώμα. Λόγος 1.2. In *Ελληνες Πατέρες της Εκκλησίας (Ε.Π.Ε.)*, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ 2. Θεσσαλονίκη, 1982. s. 123.

uplatnění. Nehledě na rozdílnou formu askeze je však hesychie doporučována i věřícím, kteří žijí v manželství. Nejlepším obhájcem tohoto učení je svatý Řehoř Palama, který k této aktivitě pobízel i křesťany ve světě, ačkoli za podmínky nutného duchovního vedení. Jednou se stalo, že za ním s pochybnostmi přišel jistý otec Jov z Verie, ze Skýtu, který sv. Řehoř založil nedaleko Soluně, a který začal pochybovat o vhodnosti doporučovat modlitbu mysli i prostým věřícím, a nikoli pouze mnichům. Otec Jov považoval učení sv. Řehoře za jakousi novotu v Církvi a namítal, že nipsis a neustálá modlitba je určena pouze pro mnichy, neboť prostí věřící ve světě se jí nemohou dostatečně dobře věnovat kvůli mnoha svým starostem. Svatý Řehoř Palama nicméně nadále hájil pozici všech jemu předcházejících Otců, kteří ve shodě s apoštolem Pavlem podporovali neustálou modlitební aktivitu uvědomělého křesťana (srov. 1 Sol 5,17³⁴⁶). Uvědomme si, že askeze by měla být chápána především jako prostředek „k absolutní změně lidského ega,“³⁴⁷ která se děje díky Boží blahodati, a z tohoto pohledu je aplikovatelná všemi věrnými křesťany.

Uveďme v této souvislosti ještě jeden dobový příklad, a sice osobnost Konstantina Palamy - otce svatého Řehoře, který byl vysoce postaveným spolupracovníkem na dvoře byzantského císaře Andronika II, a přesto sám praktikoval modlitbu mysli, od níž jej neodloučily ani administrativní úkoly, které musel vykonávat. I on se cele věnoval neptické činnosti. V životě sv. Řehoře Palamy je uvedena následující událost. Když se jednou při jednání ministerského kolegia zdál být Konstantin Palama zamyšlený, jako by ani nevěnoval pozornost tomu, co se při jednání děje, sám císař Andronik tehdy prohlásil: „Blažený Konstantin má nyní vlastní starosti, a ty mu nedovolují věnovat pozornost našim slovům. Jeho mysl je nyní soustředěna na pravdivé a nebeské (věci), a (on) pro ně zapomíná na ty pozemské, neboť veškerá jeho pozornost je oddána modlitbě a Bohu.“³⁴⁸ Svatý Řehoř Palama je v souvislosti s hesychasmem připomínán zejména proto, že položil teologické základy hesychastické tradici Církve tím, že shrnul učení všech předcházejících svatých Otců a precizoval rozlišení Boží podstaty a nestvořených (Božích) energií.³⁴⁹ Jako učitel modlitby předal a nadále díky své svatosti předává zkušenost svatých Otců i současnému člověku, jehož upevňuje v naději na získání zkušenosti Boží blahodati.

³⁴⁶ „Bez přestání se modlete.“

³⁴⁷ ŽUPINA, M. 2008. Askéza a duchovný život. In: *Nipsis*. Ročník III/2008, č. 5, s. 15.

³⁴⁸ Φιλοκαλία των ιερών νηπτικών. 2002, έκδ. „Περιβόλι της Παναγίας“, Θεσ/νίκη 2002, s. 316.

³⁴⁹ Viz ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΑΤΟΥ. 2006. *Η σημασία της νήψεως στον αγώνα για την θέωσι*, s. 32.

OBRANA UČENÍ O NESTVOŘENÝCH BOŽÍCH ENERGIÍCH

Postupná rozdílnost v chápání Trojjediného Boha na Východě a na Západě, jakož i odlišná křesťanská koncepce triadologické nauky, se v průběhu dějin vyostřila v církevním sporu o tzv. Táboreské světlo, tedy nestvořené Boží energie, které zakusili Kristovi učedníci na hoře Tábor, kde se Kristus v souladu s evangelním svědectvím proměnil a zjevil zde své božství. Ve 14. století vyvolal kalábrijský mnich Varlaam velké pozdvižení v celé tehdejší Církvi. Slyšel totiž athosské mnichy učit o zbožštění člověka, o tom, že po velké námaze, očišťování od vášní a modlitebním úsilí je Bůh učinil hodnými sjednotit se s Ním, obdržet zkušenost Boží přítomnosti a dosáhnout vidění Boha. Tito mniši popsali, jak zakusili nestvořené Boží světlo, které viděli již svatí apoštolé během Proměnění Spasitele. Varlaam však ve svém racionalistickém a od původního pravoslavného smýšlení odchýleném chápání nebyl schopen porozumět autentičnosti Boží zkušenosti těchto prostých a pokorných mnichů. Obvinil je tedy vzápětí z bludařství. „Nemaje žádné znalosti o rozdílu mezi Boží bytností (podstatou) a jeho nestvořenou energií, tvrdil, že Boží blahodať není možné nijak spatřit. Za pravoslavné mnichy se tehdy postavil svatohorský mnich Řehoř Palama, pozdější arcibiskup soluňský, který díky svému osvětlení učil, že „světlo Boží blahodati není stvořené, ale nestvořené: že je jím božská energie“³⁵⁰. Svatý Řehoř Palama a všichni jeho věrní následovníci velmi dobře pochopili, v čem spočívá onen zcela jedinečný význam a skrytý dynamismus hesychasmu, a obecně celého neptického způsobu života. Díky nim můžeme konstatovat, že dynamický charakter se nachází především ve zdokonalující a zbožšťující energii, čili blahodati Ducha Svätého, „která spolupůsobí při skutečích“³⁵¹.

Sv. Řehoř Palama hájil názor, že zbožštění lidé toto Světlo skutečně vidí a sami bývají v tomto Světle spatřováni³⁵² – a právě to je nejvyšší a nejryzejší

³⁵⁰ GEORGIOS, archim. 2006. *Theosis (zbožštění) jako smysl života člověka*, Brno, 2006. s. 28 – 29.

³⁵¹ ŽUPINA, M. 2008. Askéza a duchovný život. In *Nipsis*. Ročník III/2008, č. 5, s. 18.

³⁵² Srov. GEORGIOS, archim. 2006. *Theosis (zbožštění) jako smysl života člověka*, Brno, 2006. s. 49 – 50. „Když je člověk vskutku dokonale očištěn a poté, co Bohu sám sebe zcela nabídl, je Bohem uznán hodným a je jím též obdarován nejvyšší (lidskou) zkušeností Boží blahodati. Podle učení svatých Otců je touto zkušeností zření Božího nestvořeného světla. Toto světlo je zakoušeno těmi, kteří značně pokročili na cestě zbožštění, avšak jen velmi málo lidmi z každé generace. Boží svatí na toto světlo patří, zřetelně ho vidí a jsou v něm rovněž druhými lidmi spatřováni, přesně tak, jak bývají zobrazováni na posvátných ikonách se svatozáří kolem hlavy. Tak např. ze života sv. Basila Velikého se dozvídáme, že když se tento světec modlil ve své keli, ostatní, vcházející za ním dovnitř (samozřejmě pouze ti, kteří toto světlo byli schopni spatřit), byli svědky toho, jak byl

zkušenost zbožštění. V souladu s výše uvedeným můžeme konstatovat, že všeobecné pravoslavné učení, na rozdíl od západní scholastiky, nebylo nikdy definováno v racionalistických pojmech, a pokud se tak někdy dělo, dělo se výlučně z nutnosti a mělo za cíl reagovat na určitý teologický problém formulovaný jazykem oponenta (viz tzv. Sylogistické kapitoly svatého Marka Efezského na sněmu ve Florencii (1439)³⁵³. Je všeobecně přijímáno, že Pravoslavná církev bývá většinou správně chápána pouze těmi, kteří v ní žijí a jsou spojeni s její duchovní zkušeností. Rovněž podle Berdajeva, a celé řady dalších pravoslavných teologů, nelze mystický způsob křesťanství podrobit žádným intelektuálním definicím.³⁵⁴

K tomuto klíčovému tématu ještě dodejme, že jedním ze základních předpokladů správného myšlení a teologického uvažování je především rozlišování podstaty a energie (διάκρισις ουσίας και ενεργείας) v nestvořeném Bohu (στο άκτιστο Θεό). Bez tohoto rozlišení není přitom možné získat skutečnou zkušenost Boží milosti v rámci jakékoli pravdivé teologie.³⁵⁵ „Je proto charakteristické, že nedostatek této rozlišovací schopnosti v západní teologii vedl, podle názoru některých současných pravoslavných církevních autorit, k herezi Filioque, jakož i k celé řadě dalších známých církevních odchylek římského katolicismu (primát a neomylnost papeže, učení o očištění aj.).“³⁵⁶ Tato zcela zjevná neústupnost Západu v učení o stvořené milosti a o Bohu jako *actus purus*³⁵⁷ (καθαρά ενεργεια) představuje zásadní rozdílnost,

on i celá jeho kelie zcela ozáření tímto nestvořeným světlem Boha, světlem božské blahodati. Životy mnoha svatých řeckých novomučedníků, umučených za křesťanskou víru, nás zpravují o tom, že když po strašných a nelidských trýzněních věšeli Turci jejich umučená těla na náměstích mnohých měst, aby tím zastrašili zbytek věrných křesťanů, mnohokrát se přitom stávalo, že kolem jejich těl bylo možno spatřit světlo, které ve tmě svítilo. Toto světlo zářilo tak viditelně a intenzivně, že sami turečtí dobyvatelé nařizovali svým vojákům, aby těla okamžitě odstraňovali, neboť se tento očividný zázrak stával důkazem pravdivosti naší víry. Turci se tak snažili předejít vlastnímu ponížení v očích křesťanů, kteří viděli, jak Bůh oslavil své svaté mučedníky.“

³⁵³ Sylogistické kapitoly sv. Marka Efezského. [online]. [2011-02-20]. Dostupné na internetu: <http://www.pravoslav.gts.cz/theolog/pm_fq.htm>.

³⁵⁴ Viz BERDÁJEV, N. 2001. *Pravda pravoslavií*. Olomouc, 2001, s. 10.

³⁵⁵ Viz ΓΕΩΡΓΙΟΥ, αρχιμ. 2006. *Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς – Διδάσκαλος της θεώσεως*. I. Μονή Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2006, s. 61.

³⁵⁶ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, αρχιμ. 2006. *Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς – Διδάσκαλος της θεώσεως*. I. Μονή Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2006,, s. 61.

³⁵⁷ Podle Tomáše Akvinského je Bůh „čistý akt“ (lat. *actus purus*). Tento výraz se běžně překládá jako jako „čistý (ú)kon“ či „ryzí akt“, ale též jako „čistá energie“. Podle katolické scholastické terminologie jde o označení Boha, v němž není žádná „možnost“ (*potentia*), jež by čekala na své „uskutečnění“ (*actus*) někdy v „budoucnu“, nýbrž že v Bohu je vše v neustálém a přítomném „uskutečnění“, ve věčně přítomném, plném a jednoduchém „úkonu“ či „ději“. Ve své podstatě

která pravoslaví a římský katolicismus i nadále odlišuje. Můžeme tedy shrnout, že všude tam, kde absentuje „obecná (katholická) zkušenost“ ve věcech víry, milosti a poznání, tam schází dokonalé poznání a pravá teologie.³⁵⁸

(dokončení příště...)

Zoznam bibliografických odkazů

- ΑΜΦΙΛΟΧΙΗ, ΡΑΔΟΒΙΤ (Μιτροπολιτ). 2002. Ισυχασμ καο οσβαјанη унутарных простора. In *Οσнови православног васпитања*. Светигора, Цетиње, 2002.
- ΑΡΟΦΤΗΕΓΜΑΤΑ (III.). 2000. *Υόροκγ α πρίβηγγ πουήτνίχ οτců*. 1. vyd. Praha : Benediktínské arcioπατství svaтého Vojtěcha a svaтé Markéty, 2000.
- BERĐÁJEV, N. 2001. *Pravda pravoslaví*. Olomouc : Edice Světlo světa, 2001.
- BIBLE SVATÁ ANEBO VŠECKA SVATÁ PÍSMA STARÉHO I NOVÉHO ZÁKONA. 1991. Podle posledního vydání Kralického z roku 1613. Česká biblická společnost, 1991.
- Φιλοκαλία των ιερών νηπιτικών. 2002. Έκδ. „Περιβόλι της Παναγίας“, Θεσ/νίκη 2002.
- DVOŘÁČEK, M. 2010. Biblická interpretace učení o theosi (zbožštění) od „podle obrazu“ přes „Boží synovství“ k „theosi – sjednocení s Bohem“. In *Pravoslávny biblický zborník* (ed. J. Husár). Roč. I/2010, s. 69-90. ISBN 978-83-931180-9-0 [online]. [2011-04-27]. Dostupné na internetu <http://www.okp-elpis.pl/book,open,357,0,Pravoslávny_biblický_zborník_1_2010.html>.
- ΓΕΡΩΝ ΑΝΘΙΜΟΣ Ο ΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΗΣ. 2004. Απο το κατ' εικόνα στο καθ' ομοίωσιν. Citováno podle: ΜΠΟΥΣΙΟΣ, Μ. Χ. 2004. Ο σοφός και θεοφόρος σύγχρονος πατέρας του Αθώνος. Στ' έκδοση. Έκδοσεις Μυγδόνια. Θεσσαλονίκη 2004. s. 111 – 116.
- ΓΕΩΡΓΙΟΥ, αρχιμ. 2006. Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς – Διδάσκαλος της θεώσεως. I. Άγιον Όρος : Μονή Οσίου Γρηγορίου, 2006.
- ΓΕΩΡΓΙΟΥ, αρχιμ. 1998. Η θεολογική μαρτυρία του Άγιου Όρους. In *Ορθοδόξος μοναχισμός και Άγιον Όρος*. I. Άγιον Όρος : Μονής Οσίου Γρηγορίου, 1998.

však toto učení vede k nerozlišování Boží podstaty a Boží energie, což je v rozporu s pravoslavným teologickým myšlením.

³⁵⁸ Viz ΓΕΩΡΓΙΟΥ, αρχιμ. 2006. Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς – Διδάσκαλος της θεώσεως, I. Μονή Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2006,, s. 61.

- Κυριακή της Ορθοδοξίας στην Ι. Μονή ος. Γρηγορίου Αγ. Όρος. 2009. In *Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Α' Τρίμηνο 2009*, s. 440 – 447.
- GEORGIOS, archim. 2006. *Theosis (zbožštění) jako smysl života člověka*. Brno, 2006.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΑΤΟΥ. 2006. Η σημασία της νήψεως στον αγώνα για την θέωσι. In *Ο ΟΣΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ* (ετησία έκδοσις της ιεράς κοινοβιακής μονής οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος). Περίοδος Β', 2006, č. 31, s. 34 – 51.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ. 1982. Λόγος υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων. Ο δεύτερος των προτέρων. Περί του ότι εις τους επιλέξαντας να διατήρουνται εις ησυχίαν δεν είναι ανώφελες να φροντίζουν να έχουν τον νούν των εις το σώμα. Λόγος 1.2. In *Ελληνες Πατέρες της Εκκλησίας (Ε.Π.Ε.), ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ 2*. Θεσσαλονίκη : Πατερικές εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1982. 753 s.
- ΙΟΑΝΗ ΛΕΣΤΒΙЧНИК. 2000. *ЛЕСТВИЦА преподобного отца нашего ИОАННА игумена Синайской горы*. Издательство Лествица, 2000.
- ΜΙΚΡΟΝ ΠΡΟΣΕΥΧΗΤΑΡΙΟΝ. 2010. Λευκάδος : Έκδ. Ιερά Μονή Φανερωμένης, 2010.
- Poučení svatého Řehoře Palamy o modlitbě* [online]. [2011-04-20]. Dostupné na internetu: <<http://www.pravoslavie.ru/put/1625.htm>>.
- Sylogistické kapitoly sv. Marka Efezského*. [online]. [2011-02-20]. Dostupné na internetu: <http://www.pravoslav.gts.cz/theolog/pm_fq.htm>.
- ŠAK, Š. 2006. Nipsis, cesta života. In. *Nipsis*. Ročník I/2006, č. 1, s. 3-9, ISSN 1337-0111.
- ŽUPINA, M. 2008. Askéza a duchovní život. In *Nipsis*. Ročník III/2008, č. 5, s. 14-21. ISSN 1337-0111.

BASIS FOR THE HESYCHASTIC CHARACTER OF ORTHODOX MONASTICISM

Michal DVOŘÁČEK, doctorand, Orthodox Theological Faculty, University of Presov, Masarykova 15, 080 01 Presov, Slovakia, seagul.m@email.cz, 00420776371611.

Abstract

The Orthodox faith means a true life, a life in truth and at the same time a true love realizable through the means of repentance and prayer, in a word, through neptic life and hesychasm. One of the basic assumptions of the correct thinking and theological research is primarily a distinction of essence and energy (διάκρισις ουσίας και ενεργείας) within uncreated God (στο άκτιστο Θεό). Without this distinction, it is not possible to get any real experience of God's grace in any true theology. It is, therefore, significant that the lack of distinguishing ability in Western theology eventually led also to deviations in dogma. If the Holy Mount of Athos and Pan-Orthodox monasticism today preserves the hesychastic character and aims rather than to subjugating the world to its transforming through the hesychastic prayer and liturgical worship, for that we owe primarily to St. Gregory Palamas. He was the one who defended an opinion that the deified people who are experiencing the so-called Tabor's light, that they in fact see this Light and that they are also seen in this Light by others - and this is the highest and purest experience of deification.

Key words

Neptic, hesychasm, prayer, Gregory, Palamas, Athos, Varlaam, monk, Tabor, light, God, energy, non-created.